

հակառակը, ամբողջը մէկ են, Յիսուս Քրիստոսով, և թէ ամէն անոնք որոնք մկրտուած են մէկ միաւորող անունով մասը կը կազմեն Աստուծոյ մեծ ընտանիքին, և մտադրած են բերել ամբողջ աշխարհը այդ ընտանիքին շրջանակին մէջն:

Եկեղեցւոյ շէնքը եւ արարողական գործքերը հոն կատարուած կ'արտայայտեն բաներ մը քրիստոնէութեան շուրջ գործարող չին բառերը երբեք չեն կրնար տալ: Կը լսենք անոր քարոզելը, և կ'ըսենք թէ սուրբ մարդ մըն է ան, կամ խելացի մէկը, և կամ՝ թերեւ հակառակը:

Եթէ եկեղեցւոյ պաշտամունքը քարոզներէ բաղկանար՝ պիտի եղբակացնէինք թէ եկեղեցին կրօնական շարժում մըն էր: Բայց չես կրնար նկատել իբր լոկ կրօնական շարժման տուն մը այն շէնքը ուր, մկրտութիւն, հարսանիք և թաղում կը կատարուին — առանց խօսելու միւսներու մասին: Ժողովուրդին Տունն է այն, Աստուծոյ Տունը: Ան կը խօսի իրական ու տեական յարաբերութեան Աստուծոյ՝ մարդոց հետ: Ան կը վկայէ աւելի խորունկ ու մեծ ճշմարտութեան մը քան մարդկային ճշմարտութեան հաւատալիքներն ու խախտելը — այն ճշմարտութեան որ հիմը կը կազմէ մարդուն իսկ գոյութեան, աղբիւրն ու կուռանը բոլոր էակներուն:

Անդրադառնալով այժմ, այն հարցումին որով սկսած էինք, կը տեսնենք թէ ունինք պատասխանի մը սկզբնաւորութիւնները և կը տեսնենք թէ արդի աշխարհի ենթադրութիւնը թէ քրիստոնէութիւնը գոյութիւն ունի կրօն մատակարարելու անոնց՝ որոնք պէտք ունին անոր, և թէ կրօնական հաւատքը զուտ անհատական մտահոգութիւն է, սխալ ենթադրութիւն մըն է: Քրիստոնէութիւնը կրօնք մը չէ միայն՝ այլ հաւատք մը:

Ա. Գ. Հիդլբերթ

Թրգմ. ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Նոր կտակարանէն երբ ելլենք և մըտնենք ուղղակի քրիստոնէական մտածման մէջ, կը տեսնենք որ Լօկոսի վարդապետութիւնը ունեցած է շատ կարեւոր կէտ մը Քրիստոնէական եկեղեցւոյ աստուածաբանութեան մէջ: Այդ վարդապետութիւնը անհրաժեշտութիւն մըն էր եկեղեցւոյն, պատասխանելու համար, այդ օրերուն եւրեան եկած Քրիստոսի անձին մասին եղած զանազան հերետիկոսական տեսութեանց, որոնք զՔրիստոս մերթ կը նկատէին երեւոյթ մը, մերթ բղխում մը և կամ կիսաստուած մը: Յովհաննէսեան Լօկոսի վարդապետութիւնը արդարեւ եղաւ ամուր թումերէն մին, ընդդէմ բոլոր այս տեսութեանց: Պէտք է ըսել թէ առաքելական Հայերը զժրատաբար լայնօրէն չեն արտայայտուիր այս վարդապետութեան մասին: Իզնատիոս զՔրիստոս կը կոչէ ի զօրութեան ըմբռնում Լօկոս, ինչ որ գնոատիկեան շուշ մը ունի իր մէջ: Հերմաս՝ Որդին կը նոյնացնէ Աստուծոյ օրէնքին հետ, ինչպէս Փիլոն Օրէնքը՝ Լօկոսին: Գործք Յովհաննէսի մէջ Լօկոս-յղացքը կը բաժնուի մարդ-Քրիստոս յղացքէն: — Հոս պէտք է իսկոյն աւելցնել թէ, շրջանը, որուն կը պատկանին վերոյիշեալ ըմբռումները, աստուածիմաստեան հայեցողութեան սանձաքձակ շրջան մը եւրաւ, ուր ճիշդ մը կ'ըլլար Լօկոս յղացքին մէջ նետել հրէական, յունական և արեւելեան տարասեռ տարրեր: Բայց ինչպէս ըսի, Յովհաննէս Աւետարանը ունեցաւ իր բարեբար արդիւնքը այս բոլորին դէմ, երբ մանաւանդ ընդունուեցաւ կանոնական շարքերէն ներս: Նոյն արդիւնքը յառաջ բերաւ նաեւ Աւետարանի կողքին Ջատագովական դրականութիւնը, որուն զխաւոր դէմքերը եղան Յուստինոս, Տատիանոս, Թէոփիլոս և Աթէնաքորաս: Ջատագովները եղան աստուածաբանական պահպանողականները: անոնք փափաքեցան պահպանել աւանդական քրիստոնէութիւնը իր Յայտնութեան վարդապետութեամբ և Հին կտա-

կարանի նկատմամբ տածած յարգանքովը: Զատագով Հայրերու նպատակը եղաւ միշտ, երբ մանաւանդ կը խօսին Լօկոսի մասին, ցոյց տալ հեթանոսներուն թէ Քրիստոնէութիւնը համաձայն է իրենց ժամանակի լաւագոյն մտածողութեան հետ:

Այն իմաստասիրութիւնը՝ որուն հետ ամենէն աւելի ուղեցին հաշտ մնալ Զատագովները, եղաւ Ստոյկեանութիւնը: Այսպէս, Յուստինոս կը փաստացոյցէ թէ Քրիստոս Բեղվմաւոր Լօկոսն է, Ասուծոյ միսքը, որ նախ աննիւթական էր Հօր ծոցին մէջ, և ապա արտայայտուելով եղաւ Խօսքը, Ստեղծագործութեան և Յայանութեան: — Տատիանոս կուտայ մեզի ստոյկե-քրիստոնէական տիեզերախօսութիւն մը: Լօկոսը նախ սխլամուս էր և ոչ թէ եկեղծի երբ կը բնակէր Հօր ծոցին մէջ: ապա Հօր կամքով դուրս եկաւ Ան, և հետեաբար տեղծուեցաւ աշխարհը: Թէոփիլոս կը գործածէ Ստոյկեան յանրայայտութեան և յարայայտութեան եզրերը, և կուտայ մեզի գրութեան մը վերածուած Լօկոսի վարդապետութիւն մը: — Անաքոակոր կը շեշտէ այն թէզին վրայ թէ Լօկոսը անձնաւորեալ գոյութիւն էր ստեղծագործութեան պահուն: — Եւ վերջապէս ըստ Կղեմէս Աղեքսանդրացիին Լօկոսի վարդապետութիւնը՝ ներգոյութեան վարդապետութիւն մըն է: Տիեզերքը կազմակերպ ամբողջ մըն է որ կը գիմէ փառաւոր ճակատագրի մը: Մարդկութիւնը իր էութիւնն ու կեանքը ունի Քրիստոսի մէջ: Մարդեղութիւնը յանկարծական պատուաւք մըն է մարդկային քարոյական կեանքի պատմութեան շարունակականութեան մէջ: Քրիստոս յաշխարհի էր նախ քան մարմնաւորապէս իր գալուստը, և կը պատրաստէր գայն իր երեւելի գալըստեան ի խնդիր: Եւ ճիշդ այս նպատակին համար է որ Մարդեղութեան մարդաբանութիւնները ընթացք գտան մարդկային պատմութեան մէջ: Կղեմէսի համար մարդկային փրկութեան պատմութիւնը, պատմութիւնն է մարդուն դաստիարակութեան՝ Աստուածային դաստիարակչին կողմէ: Այդ դաստիարակչը Լօկոսն է, որ միշտ ներկայ եղած է աշխարհի մէջ: Ան խօսեցաւ Մովսէսի և յոյն իմաստասիրութեան բերնով: Ան էր որ պաշտամունքի առարկայ ըրաւ լուսինն ու արեւը, որպէս զի մարդիկ այդպէսով կարող ըլլան նախնական պաշտամունքի մը մէջ պատրաստուիլ ճշմարիտ պաշտամունքին:

Լօկոսը Յովնանու մէջ. — Լօկոսի վարդապետութեան վարդապետ ամփոփ այս ակնարկը, մասնաւորապէս հրեայ իմաստասիրութեան մէջ, պիտի ծառայէ ցոյց տալ մեզի թէ որքան բնականօրէն Լօկոս եզրը գործածուած է Յովհաննու կողմէ, կիրարկուելու համար Քրիստոսի, և պիտի առաջնորդէ մեզ հետեաբար վարդապետութեան քրիստոնէաբար ուղիղ ըմբռնման: Եզրը դոր կը գործածէ Աւետարանիչը, տեսանք թէ ինչպէս կ'ըմբռնուէր հրեայ մտածումին մէջ, իբրեւ Աստուծոյ յայտնութեան սկզբունքը, և անոր ստացած լայն նշանակութիւնները յոյն հայեցողութեան մէջ: Անհրաժեշտ է նախադրել թէ Յովհաննէս Լօկոս բառը ուղղակի փոխ առած ըլլայ Փրկունէն: Սակայն երբ կը խօսինք Յովհաննու մէջ Լօկոսի մասին, չենք կրնար ակնարկութիւն չընել Փրկունեան ազդեցութեան: Ինչպէս նաև Հին Կտակարանի ըմբռնման բերած նպաստին: Բայց պէտք է աւելցնել թէ այն տեսակէտները ըստ որոնց Յովհաննէսեան վարդապետութիւնը իր հիմը ունի միայն Հին Կտակարանին մէջ, և կամ անիկա ուղղակի և միայն Փրկունի վերագրելի է, ծայրահեղ են հաւասարապէս: Ինչ որ ըստուգապէս յայտ կուգայ վերի ըսուածներէն այն է թէ հեռաւոր կերպով մը միայն Յովհաննէս կը կոխի Հին Ուստի Ասուծոյ խօսքին և իմաստութեան յղացքներուն, և ուղղակի կերպով յիշեալ գաղափարներուն և յոյն մտածման միացումին մէջ գտած է առիթ և կարելիութիւններ մշակելու իր վարդապետութիւնը: Մենք պիտի տեսնենք թէ Յովհաննու վարդապետութիւնը ունի իր ուրոյն յատկանշական գծերը: Առաքեալը իր նպատակի իրագործման համար կը կիրարկէ այնպիսի եզր մը, որ ընթացիկ գործածութեան մէջ էր այդ օրերուն: Սակայն Լօկոս եզրին պատմութիւնը լիապէս չի բացատրեր անոր իմաստը Յովհաննու մէջ: Ան գործածեց այդ եզրը այնպիսի նպատակի մը համար որ գայն տարաւ շատ հետունները, իր նախընթաց առումներէն: Ան իր անձնական կնիքը դրաւ անոր վրայ, և հետեաբար տուաւ անոր նոր նշանակութիւն և նոր արժէք:

Անդրադառնալով Չորրորդ Աւետարանի նախերգանքին, կը տեսնենք որ Առաքեալը կը գործածէ Լօկոս եզրը նշանակելու համար Աստուծոյ Որդւոյն նախադրուիլը, որ մարմնացաւ Յիսուսի մէջ։ Առաջին հաւաստումը՝ թէ ի սկզբանէ եւ Բանն, բացարձակապէս կը յատկանշէ Լօկոսի յաւիտեականութիւնը։ Եթէ բաղդատենք զայն Ծննդոցի իր զուգականին հետ, ի սկզբանէին, հոն՝ ան կը նշանակէ աշխարհի սկիզբը, մինչդեռ Յովհաննու մէջ ի սկզբանէն ոչ թէ աշխարհի սկիզբ՝ այլ յաւիտեականը։ Ասկէ զատ, երբ նկատի առնենք այն յայտարարութիւնները զորս Յովհաննու մէջ Քրիստոս կ'ընէ իր նախագոյութեան մասին շատ բնական կերպով պիտի եզրակացնենք թէ հեղինակը իր այդ հաւաստումով կը շեշտէ Աստուծոյ Որդւոյն՝ Աստուծոյ հետ ունեցած յաւիտեականութեան վրայ։ — Յաջորդ հաւաստումը այն է թէ Լօկոսը ի յաբեւրութեան է Աստուծոյ հետ. «Եւ Բանն եւ առ Աստուած». այսինքն Բանը կենդանի է օրհնամիջ յարաբերութեան մէջ է Հօրը հետ։ Նոյն մտածումին կրկնութիւնը կը գտնենք նաեւ 18-րդ համարով յիշուած խօսքին մէջ, «միաժինն որդի որ ի ծոց հօր»։ Արդ՝ առ է ի նախադրութիւնները, որոնք շարժում կամ ուղղութիւն ցոյց կուտան, յայտնապէս գործածուած են նշանակելու համար ապրող և գործօն յարաբերութիւնը Լօկոսին՝ Աստուծոյ հետ. քանի որ «ամենայն ինչ նովաւ եղել, եւ առանց նորա եղել եւ ոչ ինչ որ ինչ եղելն»։

Հաւաստելէ վերջ Լօկոսի յաւիտեականութիւնը և անոր գործօն յարաբերութիւնը Հօրը հետ, հեղինակը իսկոյն կ'աւելցնէ՝ «Եւ Աստուած եւ Բանն»։ Հոս պէտք է ուշադրութիւն ընել թէ Աստուած բառը Հայրը չէ որ կը յատկանշէ, այլ ան գործածուած է մասնաւոր շեշտ մը գնելու համար Լօկոսի Աստուածային բնութեան վրայ։ — Արդ, մինչ և հոս, Լօկոսը ունեցաւ երեք յատկանշումներ. ա) Ան նախագոյ է յաւիտեականութեան մէջ. բ) Թէ է զատորոշեալ՝ բայց կենդանի յարաբերութեան մէջ Հօրը հետ. եւ գ) Լօկոսը ունի Աստուածային բնոյթ։ Այն ուշագիւրդատորոշումը, զոր հեղինակը կ'ընէ ընդմէջ «Հօր» և Աստուծոյ, պէտք չէ անտեսել։ Առաջինը կը գործածէ յատկանշելու համար Հայրը մասնաւորապէս. երկրորդը՝

նշանակելու համար Աստուածային բնութիւնը կամ եութիւնը։ Լօկոսը «Հօր»էն զատու է. իսկ Որդին ներառեալ է Աստուծոյ մէջ, Հօր հետ հաւաստաւպէս։ Այսպէսով հեղինակը կը ճշդէ անձերու տարբերութիւն մը, բայց նաեւ էութեան միութիւն մը Բանին և Հօր միջև։

Յաջորդ հաւաստումը հեղինակին, այն է թէ Լօկոսը եղած է նաեւ միջնորդ ազգալի տիեզերքի ստեղծագործութեան մէջ. «ամենայն ինչ նովաւ եղել, եւ առանց նորա եղել ոչինչ որ ինչ եղելն»։ Հետեւաբար անիկա մարդոց կեանքին տուիչն է։ Մատակարարը Լուսոյ. «Եւ Լոյսն նմարիս, որ լուսաւոր առնէ զամենայն մարդ, որ զալց է յաշխարհ»։ Լօկոսը՝ մարդկային ազգի կեանքի և Լոյսի աղբիւրն է։ Մարդկային պատմութեան ամբողջ ընթացքին անոր էօյսը կը շողայ մինչ և խորքը աշխարհի տղիտութեան և մեղքի խաւարին։ Աստուծոյ Որդին, յայտնութեամբ՝ եղաւ արդարեւ միջնորդը Հօր, ի սկզբանէ։

Լօկոսի բնութեան և գործունէութեան մասին եղած այս հաւաստումներէն վերջ, յաջորդ համարներով (6-18) Առաքեալը կուտայ մեզի այս անգամ Լօկոսի պատմական յայտնութիւնը Յիսուս Քրիստոսով։ Յովհաննէս Մկրտիչ, վերջինը Հին Կտակարանի մարգարէներէն, յայտարարեց Գալուստը՝ մարդկային կերպարանքով, Անոր՝ որ ընդունաբար եղաւ Լոյսին և կեանքին։ Հեղինակը զգուշ է այստեղ, շեշտելէ այն ենթադրութիւնը թէ Լօկոսը առաջին իսկ առիթով սկսաւ գործել մարդոց համար ընդհանրապէս, երբ ինք այսպէս կը մարդանար անոնց մէջ (9-10)։ Իր երևումով, ան նախ ինքզինք նուիրեց իր սեպհական ժողովուրդին, Հրեաներուն, որոնք հակառակ իրենը ըլլալուն, չընդունեցին զինքը (11)։ Անոնք իրն էին, վասն զի, Ան գործեց մասնաւորաբար անոնց պատմութեան մէջ, և երեցաւ իրեն մէկ անդամը Հրեայ ազգին, որ Աստուծոյ կողմէ նշանակուած էր իր գալստեան պատրաստութեան միջոցները հայթայթելու։ Յիսուս մերժուելով իրեններէն, Ան իր փրկարար բարիքները սակայն շնորհեց բոլոր անոնց, որոնք ընդունեցին զինքը. բոլոր անոնք որոնք՝ պիտի հաւատային զինք իբրեւ Մեսիա և Փրկիչ, շուտով պիտի ընդունէին Աստուծոյ Որդիները ըլլա-

լու առանձնաշնորհումը (12)։ Այսպիսինե-
րուն ընդունելութիւնը երաշխաւորուած
պիտի ըլլայ ոչ թէ ծննդեամբ կամ սերըն-
դագործմամբ, այլ միայն ու միայն ներքին
հոգեկան այլակերպմամբ (13)։ Մարդկային
ճշմարիտ բնութիւնը այդ այլակերպմամբ
իսկ ըմբռնուած, կարելի է ըսել թէ Լօկոսը
կը բնակի մարդոց մէջ։

Այս ըլլալով Լօկոսի վարդապետութեան
ըմբռնումը Յովհաննու մէջ, այժմ երբ կը
բաղդատենք զայն Փիլոնեան Լօկոսի վար-
դապետութեան հետ, որոշապէս պիտի տես-
նենք թէ՛ հակառակ այդ երկուքին միջև
գոյութիւն ունեցող կարգ մը հանգիստե-
թեանց, անոնք արմատապէս տարբեր են
նկարագրով և կը կոթնին տարբեր նախա-
ենթադրութեանց վրայ։ Երկուքն ալ Լօ-
կոսը կը նկատեն միջնորդ մը ընդմէջ Աս-
տուծոյ և աշխարհի. բայց ըստ Փիլոնի այս
միջնորդութիւնը բնագանցական նկարագիր
մը ունի, մինչ Յովհաննու մօտ՝ յայտ-
նութեանական եւ փրկչական հանգամանք
մը, հիմնուած Աստուծոյ ինքնամատոյց
սիրոյն վրայ։ Փիլոնի համար, աշխարհը
ինքնին զատ է, եւ Աստուած բոլորովին
անջատ անկէ։ Լօկոսը արդարեւ, երեւան
եկած երկարմատեան այս բացը անջրպե-
տող կամուրջը եղաւ։ Ու Առաքեալը կ'որ-
դեգրէ եզրին այդ իմաստը, իբրեւ յարմա-
րագոյն միջոցը շեշտելու համար այն ճշ-
մարտութիւնը թէ Յիսուս Քրիստոս է Աս-
տուծոյ ինքնայայտութեան իրական աղ-
դակը, և ճշմարիտ միջնորդը ընդմէջ Աս-
տուծոյ և մարդուն։ Շարժողութիւնը անոր
վարդապետութեան հայեցողական ըլլալէ
աւելի պատմական են։ Գերագոյն մտահո-
գութիւնը անոր եղած է շեշտել թէ Քրիս-
տոս երեւցաւ մարդկային կերպարանքով
«Որ երբ ի սկզբանէ, զորմէ լուսն, որում
ականատեսն իսկ եղեալ, ընդ որ հայեցաքն,
եւ ձեռք մեր շօտափեցին ի վերայ Բանին
կենաց» (Թուղթ Յովհ. 1)։ Քրիստոսի հա-
մար կ'երարկուած՝ Լօկոս եզրը, մասնաւո-
րապէս որդեգրուած է ցոյց տալու Յիսուսի
գործը արարչութեան և յայտնութեան մէջ
և մասնաւոր Անոր նախագոյութիւնն ու
Հօր հետ ունեցած էական միութիւնը։

Յովհաննու մէջ ունինք այն ինչ որ չու-
նինք Փիլոնի մէջ. այսինքն՝ յստակ եւ ու-
րոշ անձնաւորումը Լօկոսին։ Մինչ Փիլոն-
եան ըմբռնումը Լօկոսին, երբուն է և
անորոշ։ Անիկա մերթ կը նշանակէ ներդոյ
միտք, մերթ յարալայութեան խօսք, եր-
բեմն բանաստեղծական ձեւ մըն է անիկա և

երբեմն այ զատուե երկակայութիւն մը։ Եւ
այս առթիւ ալ Փիլոն՝ կը գործածէ համա-
նիշ վերնագիրներ, ինչպէս՝ Աստուծոյ իմաս-
տութիւն, Աստուծոյ Որդի, Հրեշտակապետ, և
Աստուծոյ մարդ։ Այս բոլորին զէմ Յովհան-
նէս ունի միայն մէկ տիպոս մը՝ միակ եւ
յոտակ իմաստով։ Անիկա անուն մըն է տըր-
ուած Աստուծոյ յաւիտեանական Որդւոյն,
որ եկաւ աշխարհ պատմական անձով, «Յի-
սուս Քրիստոս»։ Առաքեալին՝ Լօկոսի Մար-
դեղութեան վարդապետութիւնը արմատա-
պէս կը հակադրուի Փիլոնեան երկարմատ
սկզբունքներուն։ «Եւ Բանն մարմին եղեւ»
հաւաստումը, զլստովն անըմբռնելի ճշ-
մարտութիւն մը մնաց Հրեայ իմաստասէր-
ներուն։ Յովհաննու Լօկոսը՝ իր՝ Առաքեա-
լին սեպհական փորձառութեամբ ճանչցուած
Քրիստոսն է, յաւիտեանական գոյութեան և
գործունէութեան մէջ։

Հոս պէտք է աւելցնել թէ պատմական
այն մտահոգութիւնը որ գոյութիւն ունի
ամբողջ Աւետարանին մէջ, նոյնքան տի-
րական է նաեւ Լօկոսեան նախերգանքին
մէջ։ Ուշագրութեամբ երբ կարդանք անի-
կա, իսկոյն պիտի տեսնենք թէ հոն մեզի
հանդիպող վերացական նկարագիր ունեցող
ամէն մէկ բառ հեղինակին կողմէ մեկնա-
բանուած է թանձրացեալ և պատմական եզ-
րաբանութեամբ մը։ Այսպէս, երբ ան կը
սկսի յաւիտեանականութեամբ, առիկա՝ պարզ
այն մտածումով որ այսպէսով մեկնման կէտ
մը ապահոված կ'ըլլար Աստուծոյ յայտնու-
թիւնը Քրիստոսով եղած ըլլալու իրողու-
թիւնը ճշմարտելու համար։ Լօկոսի գաղա-
փարը հիմնական էր Յովհաննէսի համար։
Իր ամբողջ Աւետարանը հիմնեց անիկա Աս-
տուծոյ բնական բնութեան և Քրիստոսի յա-
ւիտեանական երեւեան վրայ։ Այս բոլորը ա-
ւելի անոր համար, որ իրեն ծանօթ պատ-
մական իրողութիւնները և նաեւ Քրիստոսի
իր իսկ անձի մասին ըրած վկայութիւնները
անհրաժեշտորէն կը պահանջէին վերոյիշ-
եալ նախաենթադրութիւնները, և ոչ թէ
զանոնք իբրեւ վերացական սկզբունքներ
նկատելով՝ ուզեր Քրիստոսի և անոր անձի
մասին իր ընելիք մեկնողութիւնը հետե-
ցնել։ Ուրիշ խօսքով Առաքեալին Լօկոսի
վարդապետութիւնը՝ Քրիստոսի բնութեան
մասին եղած եզրակացութեան մը պատ-
մութիւնն է, ընթացիկ իմաստասիրական
եզրերով արտայայտուած։

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԴ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

(Շաբաթակէլ)